

anderzijds geeft mij aanleiding beider mededeelingen en beschouwingen met een enkel woord te bespreken; zoo mogelijk kom ik eerlang op dit onderwerp terug.

In de eerste plaats wensch ik er op te wijzen, dat m. i. noch door Levinstein noch door Verworn de term „parallelismus” geheel juist wordt gebruikt. M. i. moet daarvan gesproken worden wanneer eene reeks of groep van in tijd of ruimte geordende gegevens overeenkomt met eene of meer dergelijke reeksen of groepen. Dit is het geval met lijnen, met vlakken, welke evenwijdig loopen en eveneens met processen, welke in hun verloop overeenstemmen. Van parallelismus, in bovengenoemden zin, zou dus te spreken zijn wanneer gebleken ware, dat bij den praehistorischen mensch of bij de natuurvölker, wat het teekenen betreft, eene gelijksoortige ontwikkeling bestaan had als bij het kind der cultuurvölker. Dit nu is niet het geval. Wat Levinstein door voorbeelden demonstreert in niets anders dan dat teekenproducten, als het kind tijdens zijne ontwikkeling levert, ook bij de oudste menschenrassen worden gevonden. Hieruit is wel af te leiden eene overeenstemming in geestesleven, een zekere eenheid in de menschelijke psyche, maar allerminst een parallelismus tusschen phylo- en ontogenese. Daartoe ware in ieder geval noodig aan te toonen, dat bepaalde teekenproducten, welke overeenkomen met die van het cultuurkind in zekere phase zijner ontwikkeling, typisch zijn voor, of althans algemeen zijn bij een bepaald natuurvolk en voorts, dat ditzelfde natuurvolk in een *vroeger tijdperk* in het algemeen producten leverde, welke overeenkomen met die van het cultuurkind in eene *vroegere phase* zijner ontwikkeling. Voor zoover mij bekend bestaan er geen gegevens, waaruit zulk een conclusie getrokken zoude mogen worden; in ieder geval heeft Levinstein ze in zijn boek niet vermeld.

Terwijl uit het bovenstaande blijkt, dat de conclusie van Levinstein door mij niet aanvaard worden kan, moet daaraan terstond worden toegevoegd, dat ditzelfde het geval is met de opvatting van Verworn als zoude eene physioplastische kunst in den loop der tijden op grond van de ontwikkeling der religieuse denkbeelden door een ideoplastische kunst verdrongen zijn.

In dit verband merk ik allereerst op, dat Verworn's groepeerings